

amióta itt vagyok Budán, igaz barátokat még nem láttam a magyar király udvarában». S ugyanakkor: «Az országgyűlésen mindenki arról beszél, amiről jólesik, össze-vissza, minden rend nélkül». A pártoknak egymás ellen alakított szövetkezései, az igazságszolgáltatás hibái, a tekintély hiánya, az önzés, a sok szó — kevés tett, a király tehetetlensége plasztikusan tűnnek ki a jelentésekből. Ezeket ismerve, Burgio tisztában volt azzal, hogy — mint 1526 január 18-án írja — ez az ország nem képes magát megvédeni, hanem ki van szolgáltatva az ellenség kegyelmének és úgy fog kikerülni a háborúból, ahogyan az ellenségnek tetszik. Az utolsó napok fellobbanó lelkesedése ugyan mintha a nunciushoz is némi bizakodást öntött volna; de, sajnos, ez a reménykedés hiú volt.

Burgio jelentéseihez függelékül Brodarics kancellár csataleírásának, Szerémi György munkájából a Lajos király haláláról szóló fantasztikus mementódnak, Sárffy győri várparancsnok Lajos király holtteste megtalálásáról szóló levelének, II. Lajos Batthyány F. horvát bánhoz a mohácsi ütközet előtt írt leveleinek, Sperfogel lőcsei bíró naplója részletének és a pápai konzisztórium 1526 szeptember 19-i ülése jegyzőkönyvének fordítása van mellékelve a kiadványban.

A fordítás, amelyet magyarázó jegyzetek kísérnek, jó s a jelentések olvasását szomorúan élvezetessé teszi. *y.*

Révész Imre élete. A debreceni ref. egyház szép kiadványban róttá le kegyetes halálját egykori nagynevű lelkipástor, Révész Imre (1826—1881.) iránt: születésének százéves fordulójára megírta életrajzát.

A tíz fejezetre oszló, három képpel díszített terjedelmes mű általában hű képet ad a magyarországi protestáns egyház néhai vezető alakjának küzdelmes tevékenységéről s nagy tárgyilagossággal fejtegeti Révész érdemeit tudományos, politikai és egyházi téren. A mai nemzedék szempontjából nem fölösleges megemlíteni, hogy Révész hangoztatta először egy protestáns irodalmi társulat felállításának és a magyar protestáns egyháztörténelem megírásának fontosságát; az elmunkálatok is tőle valók. Másfelől annak idején főképp az a bátor kintartása kellett feltűnést, mellyel az önkényuralom korában a protestánsokra sérelmes rendelet visszavonása érdekében harcolt.

Mint egyházi szónok, korának egyik legértelmesebb igehirdetője volt. Prédikációin s nagyszámú kisebb dolgozatain kívül becsesek azok a monografiák (Erdősi János, Dévai Bíró Mátyás, Kálvin élete stb.), melyekben tudós felkészültséggel a protestantizmus egy-egy kiválóságának jelentőségét állapította meg.

A mű borítékán a szerző nincs megnevezve. Csak az utószó árulja el a könyv keletkezésének azt az érdekes mozzanatát, hogy írója az életrajz hőségének unokája, Révész Imre, az ismertnevű történetíró s debreceni ref. lelkész. A vérségi kapocs nem tette elfogulttá a szerzőt. Derék munkája annak bizonyossága, hogy tapintattal a kegyelet s a tudomány érdeke szépen összeegyeztethető. *A. B.*

Pais Dezső Magyar Anonymusa. Egész középkori történetírásunknak kétségtelenül legnépszerűbb, legismeretebb alakja Béla király jegyzője, az egyetlen e kori történetírónk, kinek szobrot állítottunk, s a latinul írók közül az elsőek egyike, kinek művét magyarra lefordították. Úgy hisszük, népszerűségének legfőbb oka, hogy az ő munkája az egyetlen kerek és összefüggő elbeszélése a magyarság honfoglalásának, a magyar nemzet élete egyik legnagyobb fontosságú mozzanatának. Pedig Anonymus munkája, a *Gesta Hungarorum*, nem is olyan régóta ismeretes. A másik ránk maradt árpád-kori magyar történelem, a *Szent László* korában készült *Gesta*, s XII. századi folytatásai, előbb a még szintén Árpád-kori Kézai Simon mester, majd a Nagy Lajos-kori Kálti Márkus, végül a mátyáskori Thuróczi János és az olasz Bonfini közvetítésével és részben átdolgozásában állandóan közkézben forogtak, s amikortól kezdve nyomon követhetjük azt, hogy a magyarság mennyit ismert multjából, attól kezdve mindig ez a *Szent László* idejében kezdett s II. Ulászlóig folytatott történelem volt a magyarság történelmi ismereteinek legfőbb, a honfoglalásra pedig egyetlen forrása.

Igy volt ez 1746-ig, Anonymus «*Gesta Hungarorum*»-a felfedezése és kiadásáig. Egyáltalán nem véletlenség, hogy épen a XVIII. század derekán fedezték fel a bécsi udvari (ma nemzeti) könyvtárban őrzött, addig csak a könyvtár katalógusaiból ismert kéziratot. Méltán nevezhették a XVIII. századot a magyar tudományosság, elsősorban a tör-

ténetkutatás aranykorszakának. Az Anonymus-kódex publikálása is annak a rendszeres történeti forráskutató és a történeti adatokat összegyűjtő munkásságnak volt természetes következménye, mely a XVIII. század elején a Jézus-társaság kezdésére és példájára országsherte megindult. Bél Mátyás, a pozsonyi evangélikus lyceum rektora, magyarázta elsőnek a Schwandtner-féle monumentális kiadványban először megjelent Anonymust. A mű mindjárt első megjelenésekor óriási hatást keltett az egész magyar történettudományban, sőt rövidesen az akkor még latinul olvasó művelt nagyközönségünkben is, melyhez a Jézus-társaság népszerűsítő kiadványaiban jutott el.

Az alig 180 év óta ismeretes «Anonymus» ez alatt a 180 év alatt a leghevesebb viták tárgya volt s róla a legszélsőségesebb nézetek, a legellentmondóbb vélemények alakultak ki. A szerző kiléte és kora, munkájának hitelessége körüli százados irodalom valóságos szemléltető példája a magyar történeti forráskutatás és forráskritika fejlődésének, usque in praesentem diem, egész a mai napig, hogy a régi magyar históriairót idézzem.

Nem lehet célunk e helyütt ezt a vitát, vagy az Anonymus-kérdés mai állását még csak nagy vonásaiban is ismertetni, itt csak röviden utalunk arra, amit a mostan megjelent Anonymus fordítója és kommentálója, Pais Dezső az Anonymus-kutatás mai tudományos eredményeit összefoglalva könyve bevezetésében megállapít. Pais, igen helyesen, nem állít fel új teoriákat, hanem a mű forrásértékét, műfaját, jelentőségét Hóman Bálint eredményei, a szerző személyét és korát pedig főképp Jakubovich Emil legújabb kutatásai alapján állapítja meg. Hiszen kiadványa kereteit messze túlhaladta volna, ha mást ad az eddigi ismeretek világos összefoglalásánál. Ami azonban az ő egyéni, a legapróbb részleteket szem elől nem tévesztő, sokszor úttörő munkája, az a mű bámulatos jegyzet-apparátusa, mely tárgyi, legfőképp azonban nyelvészeti magyarázatokkal világítja s eleveníti meg ezt a régi históriát. S valóban, az etymologizáló Anonymusnak, aki a *maga korában* bizonyára olyan kiváló nyelvtudós is volt, mint amilyen kiváló történettudós: ennek a névmagyarázó írónak munkája, leszámítva Sándor István és Endlicher több mint százéves magyarázatait, most kerül először a magyar

közönség kezébe megfelelő nyelvészeti kommentárok kíséretében. Szakembert s közönséget bizonyára egyaránt érdekelte volna, ha a nyelvi magyarázatokon kívül több tárgyi, történelmi magyarázatot kapott volna, ez azonban túlságosan hosszadalmassá s talán áttekinthetetlenné, nehezkessé is tette volna ezt a kiadványt.

Magyarra még a XVIII. század végén lefordították Anonymus munkáját, az e századi ismételt latin kiadásokat két magyar Gesta Hungarorum is követte, Letenyei János (1790) és Mándy István (1792) tollából. Ez a két magyar fordítás nagyban hozzájárult — az immár magyar nyelven is művelni kezdett s Anonymust felhasználó történettudományi munkák mellett — a Gesta Hungarorum mind szélesebb és szélesebb rétegben való elterjedéséhez. E magyar fordítások s e magyar nyelvű történelmek voltak forrásai a század-eleji szépirodalmi műveknek, melyek a honfoglalás történetéből merítették tárgyukat, s melyek Árpád személyét énekliek meg. Akkor még érdeklődött a művelt magyar közönség nemzeti multja iránt, sőt az elnyomatás idején, a mult század közepén is a nagy közönség történelmi érdeklődése kielégítésére fordította le immár harmadszor Szabó Károly Anonymus művét (1860). De a Szabó-féle fordítás újabb kiadásai közül a Fejérfataky javításaival megjelent 1892-iki inkább tudományos célokat szolgál, míg a Magyar Könyvtárban napvilágot látott kiadás inkább iskolai célokra készült.

Szabó Károly úgy kívánta Anonymus eredeti stílusát híven visszaadni, hogy a saját korabeli magyar nyelvet régieskedő alakba öntötte. Pedig azzal, hogy nem az 1860 körüli, hanem félszázaddal, vagy akár egy századdal régebbi stílusban adja elő Anonymus írását, még mindig nagyon távol esik az Anonymus-kori magyar nyelvtől. Ha következetes akart volna lenni, úgy körülbelül a Halotti Beszéd nyelvében, sőt ennél (Jakubovich szerint) valamivel régebbi magyar nyelven kellett volna a Gesta Hungarorumot megszólaltatnia!! Hogy az ilyen fordítást a közönség tisztelettel félre tette volna, az igen természetes.

Tökéletesen fogta fel Pais feladatát, midőn fordításában — az első XX. századi Anonymus fordításban — nem mai nyelvünk többé-kevésbé természetellenes és modoros archaizálásával próbálkozott meg, hanem az

eredeti latin szöveg értelmét adja vissza, kimondhatjuk, hajszálpontos-sággal, ahogy az csak tökéletes tárgyismeret alapján lehetséges.

Bár a fordító itt-ott elsimítja Anonymus rendkívül jellemző anachronismusait (mint például a kievi csata előtt Álmossal elmondattott beszédben a híres: *«philosophus quidam dixit»* kitétel kissé elmosódik az: «ahogy egy bölcs mondja» átültetésben), általában véve — s ezt különösen a régi alkotmányunk emlékeit fenntartó részekre akarjuk kiemelni — szinte az eredetit pótló hűséggel adja vissza Anonymus gondolatait.

S e józan magyar stílus kitűnően tükrözi vissza Anonymus latin stílusának jellemét. Anonymus, *P. mester*, nem volt az a stílusművész, mint közel egykorú elődje, az első magyar ránk maradt történelem szerzője: Szent László udvari papja. Bár historiáik műfaja — a francia földön virágzó regényes gesta-forma ugyanaz, bár a két szerző műveltsége is ugyanabból a talajból — a francia műveltségből — fakadt, bár kompozíció, előadás és jellemzés dolgában vetekszenek egymással, mégis mélyreható különbség választja el őket életfelfogásukban, történetzsemléletükben. Mindkettejük előadásának központjában egy-egy hős élete s tettei állanak — mint ezt munkájuk műfaja: dinasztikus érdekű hőstörténet, «gesta» (=valakinek cselekedetei) magával hozza. De míg a Szent László udvarában élt pap hőse a keresztény uralkodói eszményt megtestesítő, a jog, béke és igazság uralmát megvalósító kegyes Szent László király, addig Anonymusé, *P. mesteré*, «a lovagkori irodalom remekeiben megénekelte harcoss», a «pogány foglalt hősök, Árpád és vitézei» (Hóman). S e mélyreható különbség megvan a két író stílusában is. A Szent László-kori író színes képei változatos, finoman árnyékoló hasonlatai, az egész munka szelleméből fakadó emelkedettebb, bibliai idézetekkel átszótt stílusa (bár itt-ott például csataleírásoknál használt nyersebb kifejezéseket, hasonlatokat is) valóságos formulas-könyvvé tette munkáját későbbi átdolgozói számára. Hogy mást ne említsünk, például Kálti Márkus, Nagy Lajos király levéltárának őrzője, a Bécsi Képes Krónika szerzője, annak a kegyetlen pusztításnak leírásához, melyet az áruló Bazarád oláh vajda Károly Róbert seregében véghez vitt, a több mint harmadfélszázaddal ré-

gebbi Szent László-kori gestából: Géza és László hercegeknek Salamon király fölött nyert véres vác — monyoródi győzelme leírásából kölcsönzött több jellemző kitétel!! Hatott ugyan e XI. századi író Anonymus stílusára is, de ez a hatás alig egy-két frázis átvételére szorítkozik. Anonymus latin stílusa sokkal egyszerűbb, bár olykor elég erőteljes, de Szent László-kori elődjével szemben mégis csak szegényes, prózai, mondatszerkesztése olykor pongyola. Magyarra fordítójának természetesen ezt a pongyolaságot el kellett tüntetnie a helyes értelem kedvéért, de keresetlen, csak az értelem helyes visszaadására törekvő nyelve adta vissza — véleményünk szerint — a leghívebben Anonymus latinságának egyéni zamátját.

Ez a kiadvány egyaránt díszére válik a tudós fordító és kommentáló nyelv-tudományi munkásságának és a «Napkelet könyvtára» sorozatának s a legfrissebb «magyar Anonymus»-ban minden kvalitás megvan ahhoz, hogy olvasóközönségünket meghódítsa.

Bartontek Emma.

Szomorj Dezso: A mennyei küldőne. (Novellák.) Szomorj a világ beteg részét szereti festeni. Vonzódik a különlegeshez, szertelenhez, misztikumhoz s mindenhez, ami — aberráció. «Hölgyei» — e szó melléközöngéje jól jellemzi női alakjait — érzékek rabjai, hiszterikák, kiknek hivatása abban áll, hogy poklai legyenek a férfinak (Szalanczy Marietta, Emlékkönyv stb.) s hűséggel csak egy dologhoz ragaszkodjanak: a hűtlenséghez. A körülök szövődő témákat az író bizonyos szentimentális peszszimizmus hangján, néha a világba bámészan néző ifjú meglepődésével mondja el s úgy látszik, előadásának raffinalt naivsága — valójában szatirikus éle — okozza, hogy vannak irodalmi inyencek, kik pikáns csemegét találnak novelláiban. Férfialakjai sem különbek a nőknél. (Mózi, Boldogító Kranz bácsi, Éjjel a Himaláján.) Romantikus ködbe vázolt cetrinek, kik úgy látszik, már születésük előtt, az író képzeletében degenerálódtak. Tulajdonképpen a mult századvég dekadens légkörében születtek (milyen rég volt!) s azóta kétszer haltak meg: először az életben, másodsor az irodalomban.

Amilyen érzékiek s mégis érzékenüliek (mert irreálisak) Szomorj alakjai, oly buja és beteg a nyelve és stílusa is.